

Предговор

Настоящото издание представлява първа част от учебника по сръбски език, предназначен за ученици от горните класове на средните училища, чиято специализация предполага изучаване на славянски езици. Учебникът може да се използва също и от широк кръг лица, които започват да изучават сръбски език.

Първата част на учебника се състои от уводно-фонетичен курс и единадесет урока основен курс, включващи следните лексикални теми: Запознаване, Училище, Пътуване, Магазин, Празник, Семейство, Работен ден, Портрет, Дом.

Към учебника се прилага руско-сръбски разговорник, включващ най-употребяваните думи и изрази.

Целта на учебника е да научи учениците на правилно произношение, да им предаде основите на сръбската граматика, да им помогне активно да овладеят лексикалния материал в рамките на изучаваните теми.

Курсът е разчетен за 140-200 учебни часа.

Разделът, посветен на фонетиката, съдържа общи сведения за фонетичната система на сръбския език и упражнения за тренировка на звуковете, произношението на които обикновено предизвиква затруднения у рускоезичните ученици. Сръбският материал от уводно-фонетичния курс е напълно акцентуиран. В останалата част от учебника в сръбските думи, състоящи се от две и повече срички, е обозначено само мястото на ударението. Предполагаме, че множеството надредни знаци за обозначаване на ударението и дължината на неударените гласни затруднява възприемането на текста.

Всеки урок се състои главно от текст, речник към него, граматични обяснения, лексикално-граматични упражнения и комуникативни задания.

Лексикалният материал включва около 1200 думи, които трябва да бъдат активно усвоени. В речника се дават всички нови думи от текстовете в следната последователност: глаголи и предикативни словосъчетания, съществителни, прилагателни, наречия, местоимения, разговорни формули, числителни, служебни части на речта. Родът на съществителните имена се посочва в случай, че не може да се установи по изходната форма на думата. Съществителните имена, при чието склонение настъпват редувания в основата или се променя мястото на ударението, се дават в именителен и родителен падеж единствено число. Прилагателните са дадени в единствено число мъжки род (в пълната и кратката форма), женски и среден род. Глаголите са дадени в инфинитивна форма и първо лице единствено число сегашно време. При глаголите с редувания на звуковете в сегашната основа, в речника се дава също и формата за трето лице множествено число.

Грамматическият материал е представен в обем, необходим за началния етап на обучението: изключения от правилата и варианти на формообразуването се представят минимално. Изложението на граматическия материал за нагледност се съпровожда от схеми. Овладяването на системата на склоненията на съществителните и прилагателните от учениците предполага следните етапи: отначало учениците се запознават с речевите образци, в които са представени определени падежни форми, изучават отделните падежи, а пълната парадигма на склонението се дава в следващите уроци.

Включените в разговорника думи и изрази са групирани по тематични раздели "Географски наименования", "Жители", "Езици", "Професии", "Качества", "Цветове", "Числителни", "Въпроси и отговори", "Час и дата", "Времето", "Мерни единици", "Надписи", "Формули на речевия етикет", "Запознаване", "На гости", "Пътуване с автомобил", "На гарата", "На летището", "Хотел", "В града", "На лекар", "Аптека", "Оптика", "Поща, телеграф, телефон", "Обмен на валута", "На фризьор", "Ремонт", "В универсалния магазин", "В книжарницата", "В магазин за хранителни стоки", "На ресторант, в бар, в кафене", "Театър и кино", "Музей", "Спорт", "Делови контакти". Разговорника могат да ползват всички, които отиват в Югославия като туристи или

делови партньори. Даденият в него материал може да послужи и за разширяване лексикалния запас на учениците както при тяхната самостоятелна работа, така и по време на занятия с преподавател.

Илюстративният и дидактически материал (стихотворения, скоропоговорки, пословици) е взет от следните издания:

1. Антологија говорних народних умотворина. Нови Сад, 1972.
2. М. Карделис, А. Чипкар. Насмејани дан. Београд, 1979.
3. Б. Тимотијевић. Баш је буквар књига фина. Београд, 1979.
4. Ј. Buljovčić, М. Elek. Učimo srpski 3. Beograd, 1996.
5. М. Burzan, Ј. Jerković, V. Niderman. Učimo srpski 4. Beograd, 1996.
6. V. Milošević. Zlatna knjiga djetinjstva. Sarajevo, 1975.

Откъсът от стихотворението на Г. Кръклец, написан на иекавски вариант, е преведен на екавски вариант от автора на пособието.

Текстовете "Моја породица", "Радни дан", "Портрети", "Моја кућа" бяха написани от преподавателката в катедра славянска филология на МДУ Виолета Вукославович. С нейна помощ бяха създадени и другите текстове на пособието, за което авторът ѝ изразява дълбоката си благодарност.

Авторът искрено благодари и на кандидатите на филологическите науки Т. А. Ацаркин, В. П. Гудков, С. В. Зайцев, В. Я. Тихомиров, Г. П. Тиртов, а също и на преподавателя по сръбски език в МДУ С. Д. Бенгин, чиито консултации и съвети при подготовката на учебника способстваха за неговото усъвършенстване.

Азбука

Сръбският език използва две азбуки: кирилица и латиница. Хората, които пишат на този език, свободно владеят и едната, и другата азбука. Книгите, списанията, вестниците излизат и на кирилица, и на латиница. По улиците на югославските градове може да се видят надписи с латински и кирилски букви.

Кирилица

А а	Н н
Б б	Њ њ
В в	О о
Г г	П п
Д д	Р р
Ђ ђ	С с
Е е	Т т
Ж ж	Ћ ћ
З з	У у
И и	Ф ф
Ј ј	Х х
К к	Ц ц
Л л	Ч ч
Љ љ	Џ џ
М м	Ш ш

Латиница

А а	Л л
В в	Љ љ
С с	М м
Ї ѝ	Н н
Џ џ	Њ њ
Д д	О о
Дž dž	Р р
Ђ ђ	Р г
Е е	С с
Ф ф	Ѓ ѣ
Г г	Т т
Н н	У у
І і	В в
Ј ј	З з
К к	Ѕ ѕ

Да се овладее наведнџ и едната, и другата графика е сложно, затова е целесъобразно отначало да се научи едната от тях — кирилицата. Руският език също използва кирилски букви. При създаването на сръбската кирилска азбука за основа е била приета руската кирилица. При това някои букви били изключени, а няколко – добавени, тъй като фонетичната система, системата на звуковете на сръбския език не съвпада с руската.

Кирилица

Буква	Приблизително звуково съответствие в руски език
А а	<i>а</i>
Б б	<i>б</i>
В в	<i>в</i>
Г г	<i>г</i>
Д д	<i>д</i>
Ђ ђ	произнесено слято <i>джъ</i>
Е е	<i>э</i>
Ж ж	<i>ж</i>
З з	<i>з</i>
И и	<i>и</i>
Ј ј	<i>й</i>
К к	<i>к</i>
Л л	като руското <i>л</i> , но върхът на езика на алвеолите
Љ љ	по-меко от руското <i>лъ</i>
М м	<i>м</i>
Н н	<i>н</i>
Њ њ	по-меко от руското <i>нь</i>
О о	<i>о</i>
П п	<i>п</i>
Р р	<i>р</i>
С с	<i>с</i>
Т т	<i>т</i>
Ћ ћ	по-меко от руското <i>ч</i>
У у	<i>у</i>
Ф ф	<i>ф</i>
Х х	<i>х</i>
Ц ц	<i>ц</i>
Ч ч	произнесено слято <i>тш</i>
Џ ѓ	произнесено слято <i>дж</i>
Ш ш	<i>ш</i>

Съответствия между латиницата и кирилицата

A a	А а
B b	Б б
C c	Ц ц
Č č	Ч ч
Ć ć	Ћ ћ
D d	Д д
Dž dž	Џ ѓ
Đ đ	Ђ ђ
E e	Е е
F f	Ф ф
G g	Г г
H h	Х х
I i	И и
J j	Ј ј
K k	К к
L l	Л л
Lj lj	Љ љ
M m	М м
N n	Н н
Nj nj	Њ њ
O o	О о
P p	П п
R r	Р р
S s	С с
Š š	Ш ш
T t	Т т
U u	У у
V v	В в
Z z	З з
Ž ž	Ж ж

Две произносителни норми

В едни области на Югославия в такива думи като **видети** (виждам, да видя), **живети** (живея), **певати** (пея), се произнасят един кратък звук [e]. А в други области в тези думи се произнасят два звука — [je]: **видјети, живјети, пјевати**. Има друга група думи, като например, **река** (река), **среда** (среда), **тесан** (тесен), в които съответно се произнася едно дълго [ē] или три звука [ије]: **ријека, сриједа, тијесан**.

По това, как се произнасят такива думи, се различава **екавска** произносителна норма (в нея се произнасят [e] и [ē]) и **иекавска** произносителна норма (в нея в същите думи се произнася съответно [je] и [ије]).

И иекавското, и екавското произношения са книжовни. Това означава, че говорител по радиото и телевизията, преподавател в училище или в университет могат да използват и едната, и другата норма. Но в речта на един човек трябва да се спазва една норма – или екавската, или иекавската.

В това учебно пособие ще бъде представена екавската норма, която е характерна за речта на мнозинството жители на столицата на Югославия — Белград.

Основен принцип на правописа

Основния принцип на сръбския правопис формулирал основоположникът на съвременния книжовен сръбски език Вук Стефанович Караджич (1787 - 1864). Този принцип гласи: **Пиши како говориш и читај као што је написано** (*Пиши, както говориш, и чети, както е написано*). В сръбския език правописът е фонетичен, т.е. на писането се отразяват звуковите редувания на съгласните, което не е свойствено за руския правопис. Затова писането, например, на сръбските думи **шездесет** (шестдесет), **потпис** (подпис), **свеска** (тетрадка), **фудбал** (футбол) се различава от писането на руските **шестьдесят, подпись, связка, футбол**. В сръбския език думите се пишат именно така, както се произнасят.

Ударение

Ударението в сръбския език е музикално. Това означава, че ударената сричка се откроява не само със силата на произношението, но и с понижението или повишението на тона. Затова ударението може да бъде възходящо или низходящо. При това ударените срички могат да бъдат дълги или кратки. Открояват се четири типа ударения:

кратко низходящо (˘):

не́бо — *небе*

не́ко — *някой*

па́с — *куче*

ко́нь — *кон*

ка́са — *каса*

ју́тро — *утро*

кратко възходящо (´):

му́зеј — *музей*

је́дини — *единствен*

ка́пут — *палто*

ко́лено — *коляно*

ле́тети — *летя*

но́га — *крак*

дълго низходящо (◌̑):

ма́јка — *майка*

љу́ди — *хора*

мра́к — *тъмнина*

мо́ј — *мой*

но́ж — *нож*

дълго възходящо (´):

изнена́ђење — *изненада*

поче́так — *начало*

поште́ње — *честност*

по́дне — *пладне*

о́вца — *овца*

на́ставница — *учителка*

на́ћи — *да намеря*

По дължина и краткост се различават не само ударение, но и неударените срички.

Мястото на ударението е непостоянно. Ударението може да пада на различни срички. Но ако в думата има повече от една сричка, последната сричка не може да бъде ударена.

При изменение на думата може да се сменя мястото на ударението и неговото качество.

Основни особености на сръбското произношение

Произношението на сръбските гласни звукове е близко до произношението на гласните в руски. Едно от различията се състои в това, че те могат да бъдат дълги и кратки.

1.

Гласните в сръбски се произнасят еднакво ясно както в ударените, така и в неударените срички.

Прочетете, като произнасяте гласните в неударените срички без редукция:

а̀ко — ако	жа̀рко — стра̀стно
ба̀ка — баба	дѹго — дълго
до̀бро — добре	за̀једно — заедно
но̀га — крак	за̀што — защо
о̀ко — око	о̀дма̀х — веднага
о̀цена — оценка	ко̀мотно — удобно
ја̀года — ягода	су̀бота — събота
ја̀је — яйце	

Зе́ленā, зе́ленā
ра̀сла је тра̀вица,
ша̀ренā, ша̀ренā
па̀сла је кра̀вица.
(Божидар Тимотијевић)

Сва̀ка свра̀ка ска̀ка на два̀ кра̀ка.
(Бр̀залица)

Пра̀ви од кома̀рца ма̀га̀рца.
(По̀словица)

2.

В сръбски има само пет меки съгласни. Те се обозначават с буквите **љ, њ, ћ, ђ, ј**. Тези съгласни винаги се произнасят меко. Останалите съгласни винаги остават твърди. Те не се омекотяват и пред гласните **и, е**.

Прочетете, без да омекотявате съгласните звукове пред гласните [и], [е]:

дѐд — дядо	дѐте — дете
та̀кси — такси	тѐма — тема
вѐжба — упражне́ние	пѝво — бира
вѐтар — вятър	пѝсмо — писмо
вѝно — вино	про̀фесор — преподавател
дѐвет — девет	птѝца — птица
жира̀фа — жираф	рѐка — река
бѐба — бебе	свѐска — тетрадка
сѐвер — север	сѐсти — да седна
смѐтати — преча	срѐда — сряда

Пѐна, лѐна као шарга́рена.
(Божидар Тимотијевић)

*Рѹба рѹби грѹзѣ рѣп.
(Брѣзалица)*

*Кѡ пѣвѣ, злѡ не мѣслѣ.
(Пѡсловица)*

3.

В срѣбски в края на думата не става обеззвучаване на звучни съгласни. Не се обеззвучава и [в] пред беззвучни съгласни.

Прочетете, без да обеззвучавате звучните съгласни в края на думата и [в] пред беззвучни съгласни:

хлѣб — хляб	зѹд — стена
хѡд — походка	зѹб — зѣб
штѣб — щаб	снѣг — сняг
јѹг — юг	вѡз — влак
дрѹг — другар, приятел	хлѣд — студ
зѣпад — запад	стрѡг — строг
сѹд — съд	сѹв — сух
рѣд — ред, порядък	прѣв — прав
прѣдлог — предложение	ѡвца — овца
чѣвка — чавка	јѣвтин — евтин

*Јѣдна шѹма зѣленѣ
Прѣпуна је јѣленѣ.
Свѣ до глѡга глѡг.
Свѣ до рѡга рѡг.
(Стеван Раичковић)*

*Тѹжио се стѣри лѣв:
Звѣри мѡје, нѣсам здрѣв.
(Густав Крклец)*

4.

[л]. При произнасяне на звука [л] върхът на езика трябва да се намира на алвеолите (изпъкналата част над горните зѣби).

Направете упражнение за произнасяне на звука [л]:

лѣв — лѣв	лѣптѹр — пеперуда
далѣко — далече	лѹкѣр — ликьор
кѹлограм — килограм	лѹст — вестник
лѣкѣр — лекар	лѹце — лице
лѣк — лекарство	кѡлено — коляно
кѡла — кола	мѡлѹм — моля
колѹко — колко	шѣла — шега
лѹк — лук	одѣло — костюм
лѹтка — кукла	мѣло — малко

*Лѣтѹ лѣста,
лѣтѹ, лѣтѹ,
и док лѣтѹ,
ѡна вѣлѹ:*

— Дóшла нам је
кѝшна јѣсѣн,
мôрāм нā југ
да се сѣлѝм!

Кудā лèтѣ мālē лáсте
кāд ујѣсен кѝша лѝјѣ?
— У далèкѝ крāј се сѣлѣ
јѣр им óвде лéпо нѝје.
(Божидар Тимотијевић)

5.

При произнасяне на звука [љ] върхът на езика се допира в долните зъби, а горната част на езика се притиска към небцето.

Направете упражнение за произношение на звука [љ]:

здрāвље — здраве	учителъ — учител
зѣмља — страна, държава	учитѣлѝца — учителка
пōље — поле	прѝјателъ — приятел
пољубити — да целуна	пријатѣлѝца — приятелка
љубав — любов	сѣлāк — селянин
крāль — крал	прѝзѣмље — партер, първи етаж
крāлѝца — кралица	

Бōљѣ ѝшта нѣго нѝшта.
Бōљѣ ѝкад нѣго нѝкад.
(Пòсловица)

За мрāва мрāвица
као крāљу крāлѝца.
(Божидар Тимотијевић)

6.

При произнасяне на звука [њ] положението на езика е такова, каквото и при произнасяне на [љ].

Направете упражнение за произнасяне на звука [њ]:

бāња — курорт	јāгње — агне
грāње — клони	смāњити — да намаля
дāњу — денем	медѣњāк — меденка
дōњи — долен	мўња — мълния
гōрњи — горен	муњѣвит — мълниеносен
имāње — имот	њѣгов — негов
њѣн — неин	

Ѐво нāјмањѣ пѣсмѣ! Мāњā од з"рна мāка.
У њōј је јѣдан ѓсмѣх и пѝсмо од јѣдног дѣчака.

Ѐко знāш кō га шāљѣ — штō да ти прѝчāм дāљѣ.
Ѐко нѣ знаш кō га шāљѣ — штō те се тѝчѣ дāљѣ.
(Мирослав Антић)

7.

Звук [ч] — това е произнесено слято съчетание на руските [т] и [ш]. Езикът при това се повдига към алвеолите.

Направете упражнение за произношение на звука [ч]:

вèчера — <i>вечеря</i>	òдличан — <i>отличен</i>
дèчāк — <i>момче</i>	пàпуче — <i>чехли</i>
мāче — <i>коте</i>	òчи — <i>очи</i>
мāчка — <i>котка</i>	ўвечē — <i>вечерта, вечер, вечерно</i>
òбично — <i>обикновено</i>	време
чāша — <i>стъклена чаша</i>	чāј — <i>чай</i>
чўзме — <i>сапоги</i>	чāјник — <i>чайник</i>
рèч — <i>слово</i>	чèтири — <i>четири</i>
чоколáда — <i>шоколад</i>	четрдèсèт — <i>четиридесет</i>

*Пòслало сўнце пламíчак
Да усùјā камíчак
И да зàпāлї чýчак.
(Стеван Раичковић)*

*Чòкāнчићем ћеш ме, чòкāнчићем ћу те. (Ти
черпиш, аз черпя)
(Брзалица)*

*И цвр́чї, цвр́чї цвр́чак
На чвѐру цр́нē см"рчē.
(Владимир Назор)*

8.

Звук [џ] — това е произнесено слято съчетание на руските [д] и [ж]. Езикът при това също се повдига към алвеолите.

Направете упражнение за произношение на звука [џ]:

џеп — <i>джоб</i>	џез — <i>джаз</i>
ўџбеник — <i>учебник</i>	џем — <i>конфитюр</i>
џāбе — <i>безплатно</i>	џемпер — <i>пуловер</i>
пиџāма — <i>пижама</i>	џентлмен — <i>джентълмен</i>
џāмија — <i>джамиа</i>	џўдо — <i>джудо</i>
џўнгла — <i>джунгла</i>	џòрџ — <i>Джордж</i>

*Дèца вòлē чўдне ствāри
кāо што су ђāчари.
(Душан Радовић)*

*Жўтē чўзме у чизмèџи-бāшē.
(Брзалица)*

9.

Звукът [ћ] се произнася като [тъ] с призвук на руското [щ]. Върхът на езика при това се намира зад долните зъби.

Направете упражнение за произношение на звука [ћ]:

dóħи — да дойда
 кŷħа — къща
 нôħ — нощ
 нòħу — нощем
 мăħеħа — мащеха
 сréħа — щастие
 ôсеħāње — чувство
 пóħи — да тръгна

мôħи — мога
 ôбуħа — обувки
 слèдèħи — следващ
 обèħати — да обещава
 плáħати — плащам
 цвèħе — цветя
 предузèħе — предприятие
 лûшħе — листа

И од вèħēг ùmā вèħē, и од јáчēг ùmā јáчē.
 (Пòсловица)

Клŷпчиħем ħу те,
 калёмчиħем ħу те.
 (Брзалица)

10.

Звукът [ħ] се произнася като [дъ] с призвук [жъ]. Върхът на езика при това се намира зад долните зъби.

Направете упражнение за произношение на звука [ħ]:

вôħа — вожд
 ħăво — дявол
 ħòn — подметка
 ħâк — ученик
 краħа — кражба
 ħŷс — портокалов сок
 ħèврек — геврек

меħунáроднŷ — международен
 ослобоħење — освобождение
 свăħа — свада, кавга
 такóħе — също така
 Ѓèнова — Генуа
 тŷħ — чужд

У жу́том àуту ðôħē
 jèсен, ðонèсē грôжħе.
 (Душан Костиħ)

11.

В срѣбски звукът [р] може да бъде сричкотворен. При това той звучи по-отривисто и може да бъде дълъг и кратък. Върху него може да пада ударение.

Направете упражнение за произношение на сричкотворното [р]:

б^рдо — възвишение
 б́рзо — бързо
 з"рно — зърно
 п"рст — пръст
 п^рвŷ — първи, пръв
 р̂ħав — лош

т^рчати — бягам, тичам
 ц^рн — черен
 с"рце — сърце
 в"рх — връх
 срёбрн — сребърен
 к"рпа — парцал

Зéц по пòљу т"рчкā:
 т^рк, т^рк, т^рк,
 кòњ у штāли ф^ркħē:
 ф^рк, ф^рк, ф^рк.

Сăмо мāлŷ Вŷце
 нēмā мàрамицē
 па мōрā да шм"ркħē:

шм^рк, шм^рк, шм^рк.
(Божидар Тимотијевић)

Òтуд ùдē ц^рн т^рн, да одгрúзē ц^рном т^рну ц^рн в^рх.
(Бр̑залица)